

Ես, այլուրահայի զախակը, ինչո հայենադարձ, այսինք Մեծ Եղեռնի հետամով աշխարհապյոտ միլիոնացու հայերից մեկը, մինչև 1965 թվականի չգիտեի. թէ ինչ բան է եղունք: Ուու բաներ գիտեի, անումու, բայց իմ զիտելիները ցանուցիլ են, ոչ աճրողական, իննուած զանազան բանավոր դասմուրբանների վրա, ու լով էի Արարկիի 12-րդ փողոցի մուտքայի հարևաններ ուրուն Գեղարքունիքի միջնական Սրբութիւն անը, ուր ճամանակ գլուխաներին, մոմի աղոյ լոյսի տակ, տառուկ վառարանի շուրջ նսած, այն օրերին աղանդեր համարվում մի բաժակ կիսելը կոմկուս խմելով (որովհազի ու վերջանաց), հոգմոնները ու սարսափից կարմած, լուս էի ալիսնատեսների դասմուրբանները շարդերի մասին: Սա եւ իմ «բանահյուսական» դրդոցը: Խոկ բան դրդոց ավորեցնում է Ռուսաստանում այս ու այն թվականին, այս ու այնեղ բանկած գլուխացական ախտամուրբանների մասին: Կարծեն դասմուրբան մեջ բացի տցիկալական թղթ գումներից ուրիշ բան չի եղի. նաև աղբիյան թեզիսների մասին և թէ ինչուն մադրուցի թշնամի կուրակները խանգարում կին կորեկտիվաց ման տուր գործին: 1915 ի մասին լուս էին ոչ միայն դրդոցը, այլև բարձրագույն տառմանական համատրյունները, լուս էին մամուլը, տաղիսն, մի խոմով, այն ամենը, ինչ ընթանակ էր լուսը: Օրացուցի մեջ աղբիյի 23 ին անմիջապես հաջործում է աղբիյի 25-ը, աղբիյի 24-ը չկար ու չկար:

Եվ, անս. բարիս բոն խմանով
դարձեց 1965 թվականը, մեր ազգա-
յին զարոնի ոչ միայն ոռուակի
բիլը, այլ նաև ոռուակի օրը ապ-
րիլի 24-ը: Ամբողջ ժողովուրդը, բա-
րիսից արթնացած, մեկ կամ և մեկ
ճարմին զարձած, ծով շարժուած
անցնում էր Երևանի փողոցներով
և, ով ետաք, կարգադաշտությանը
առանձնաւթես շինուալու Երևանին,
այդ օրը մի մարդ անզամ չկրխու-
սեց: Եվ այս մանրութիւնը զիմես ին-
չու, այդ ասինների հիշողության
բացակայեթից մնելու դաշնամ:

Այս օրը ազգովին հիեսեցինք, թէ
ով ենց մենք, առև տցիալիքնի նար-
կուղից ծերապատված, աղազգային
դասիարակուրյունից բրափված.
վերագտնի մեր ազգային արմատնե-
րը. Այս դա սկի օր չէ սուկ, այլև
ազգային գարբոնից մեր սաւերինին
ու մեր օր:

1988-ի ժողովրդական ահեղ շարժման սերմերը ղեկ է վիճակի 65 թվականի մեջ: Պատմական հիշողության արքանցում 23 տարի անց ժայրեց Խափայի ղեխ, դարձավ ազգային իննազմակեցության տև, որն ի տարերության 65 թվականի լովիտովիկ բնույթի, արդեն մեր իննության ոչ քեակ հիւեցումն է:

Պետք է Խաչվածանոն Հինգը և ոչ
միայն անրդինաս հիւել 65-ի աղ-
լիլի 24 թ. այլև մասնական հա-
կանայ, որ դաշտուրյան ժաման Եց-
րու են կարող են ժողովրդի ողին
վառ որսիկ, ուժ ու կորով աս երան.
աղբեկ և զարձեկ կամ ներա-
կել և ոչ թե խանգարել, թաքրափ
ամել, ինչպատճ դեռ երեկ հայտնազոր-
ծի և փորձակարտ կին մերօյս ե-
րիշանակ:

Հայոց ցեղասպանությունը, սակայն, ոչ միայն համաշխարհային հանրության կործից չճանաչվեց, այլ մնանում ևս, քանի կամ բացահայտ արգելվենի հետապնդությունները վերց չիմաստավորվեց, հասկանալու արդիական և օրենսդրության

զայտու ավագանու և գրականու
ըան մեջ:

Համեմատեմ, թե իրեական ողջան
կիզան ճապին որին զերպարիսն
աւրան զիր և ստեղծված, որին կի
նովիչիներ են նկատահանված, բայ
ում ասանացակներ շարտնախ
բայ որում ոչ միայն և ոչ այնքա
նիւանուի ուժերով, և առա ան-
րաբանան մեր արածին, այսինն
շարածին: Կոյ վերջերս նման մ

Ֆիլմ «Ծինողերի անվանացուցակը» «Օսկար» բաժնեազդյան մրցանակների արժանացավ և խորհրդանշական է, որ այդ ֆիլմի գրական սցենարի հեղինակը հայ է և պատրիարք:

Եթե մի եւելոյ դեռնու չի սացել իր զերարկեաւսական խմաւափառմը, եթե այդ եւելոյի մասին առայսօն միայն օսարն է ասել իր լիբարտեր խոմը (նկատի ունեմ Ֆրանց Ալեքսեյի «Մուսա լեռան բառատիւօր»), խոկ մեր սիփական խոմը առայժմ կցկում է և նկարագրական, ինչ բաժնեազնում սովոր սյումենսային բաժնողությունից և չի բափանցում տուր ընդհանրացումների ոլորտը, նշանակում է վերք զեր շատ և կինդանի, և մենք չենք կարողանում գոնեն մի փուլ կայլից դրտել. ճայի զ-

բաս որում վաճառողների թիվը ավելի մնաց է, իսկ զնորդներինը՝ ահա այս դայմանեներում դատավական իշխողությունը, անգամ եւրա մուայի դրսուրումները կարող են մասնակ մարդկանց, հասցնել կատարվածի մարդագործման, աղյամինման, իո գեկան տառապանի բորբակման և ոչ թե անդամայութման։ Հայ մարդուն այսօտ առավել իսկ երթեւ քա րոյական հենակեներ են դեմք, եւսն դեմք է դրսւ քերել վաճառողների ու զնորդների տառապանի բարբակմանից, նորից եւսն վերադառնել երթեանի կերպար, նորից դեմք է հայությունը, ի տարեւրոյն այսօդիս քերես ուսցնան, կազմված լինի մասնականից, բանվորից, զյուղացուց, ուսանողից, ծառայողից։ Եվ եւսն քարոյական հենակ կարող են ծա

այն,որ դասմուրյունը ստանակար է արձանագրութ և ամենի ինչ վաղ թե ուշ է կեղծիքը նույնով դարձնում է... դասմուրյան։ Եթե դասմուրյունը դասմում է, թե ինչ դեռ են լրեն կեղծել։ «Այլիս ով կհւատում հայերի բանաջննան ու սին» ասելով, այս խոսենի ենք նակը, իր կամից անկախ, հասու տուն է հակառակ օրինաչափուրյունը, այն, որ եք շիւելն է ոնդի շամի ուժը, առա դա իմնենին հիշուրյուն է, իիւողուրյան զոյտուրյա անառատկելի առացույցը։ Նմատղկային դասմուրյան ուղ ըստ քացուն բոլոր մեծ մարդաստաններ, Փինչա Էնվեր ու Թալիսար, շիւելու վրա հոյսները դրած, լրեն են հիշեցել, ինեց այս հուսերում։

վոյները, խոսենք, ճառերը ևս լսի ևն», բայց երե այդ սինդիկների խոսնի ու ճառերի տակ չկա բռնըանդավորյանը, և երե այդ բռնվանդավորյանը այն է տակ, որ «այս ծորդիւոր անվտանգ դիմիտրի և երե մենք կարողնանան անել այդ, ևս ավելի մեծ բռն է, խան ունել խոս, որ կարելի է ասկ ունել ճառաշաման մասին ունել դեմորյան կողմից». աղա զս աւալարիկ բռնվանդավորյան է, իբրարույցներով, իբր մշտական գոփի եղբարանորյանը, որովհետեւ բարաւորվում է տաշտական դայնաներով գոյուրյունը դրախտանելով: Ուրեմն ցեղաստանորյունը խանացութ է մեր գոյաւենանը, ուրեմն, ցեղաստանորյան ճառացութ Ռուսասանի դիմ մեծ ժեռորյան կողմից չոնի՞ ունել նեանակորյուն, ուրեմն, դասմական ճշմարտությունն ու դասմական արդարարյունը բն բնդամենը դատարկ խոսն են, հնաւեղորյուն: բանասեղծություն: Խնջոկն կարող է մի ժողովուրդ այդեւ, եթե չկանգնելով յուղամորյանը, բավարարվով իր այսօրվա եցանձորյանը, այօմն 2-3 դրյաց աշխատավարձով: Երգնն առնվազն հայրոյն դրյաց է դեմք հենց գոյաւելու համար: Աս եթե անհետեւ հայրոյն դրյաւից հանենք փաստական եթե դրյաւը, այս 97 դրյաւի դաշկար բարդոյր չի՝ առաջացնում, ին առաջացնում խեղճորյան, երե կողքի հենց զոհի, զոհի զազոտ:

Shush^o t̄l ɻnt̄uf

Առեւսուր է զնում մեր ողբերգության վրա,
պրազմատիզմի զնի է դաշնում մեր ազգային ցավը

ՊԵՐԾ ԶԵՅԹՈՒՅՑԱՆ

Համացված ու սիրված գրողի բնական հակազդեցությունն է ուս, վեցերո հայոց գեղատանըքրության 8-ամյակի ասիրով Երևանում կայսերած միջազգային զիտամուղովի շքանություն հնչած, ավելի ճիշտ իւրա բախտած հակառակ Երևան Տեսակենտրոնի, կոնցենտրացիաների: Այդ ժամակենությունից առաջինի կը ըստ այդ զիտամուղովում, դպրութականութեան կարելի է համարել պրոֆ. Ալիշար Համբարձումիսին, իսկ Երևանին՝ ՀՀ Խախազահի զիտամուր խորհրդական միւսոյ Վլատերիստանին: Երևանի ելույթնեւն էլ, այդ լույթնեւի ու հարցագրություննեւի շաբաթն, առվել ևս մեր թերութ, ուսկան զետես չեն ամփոփվել: Կառձունք, այդոյիսի Խախազահություն չտնի առեւ հետաքանիվոյ հորդածի հեղինակը: Մականի, ընդունելու հանդեւճ, ու «Գեղ Նոր-Նոր ոսքի կանգնող մեր պետության համար զետես վաղ է հայոց դահանչացիւր յան դրուականիւր լինել», առ չի ըսդունամ, իրավացիութեան, ազգային հիւռության գօնիկացման, առ հույսելու ուեւ վարձ ու նկրում, փախութեան առաջ հաւելոյ ուետություն ու մասնաւականություն, դեռ յան ու ճողովուր զեւեւի բաշխման, և ոչ քել յարացման, մարտավարություն:

Ենոք հետապորբրութիվ եւ «Խայ-
կագանից» անցնել համարավելա-
յին իմաստավորման. Ուրեմն, կ ինչ
կարի կա թեկող կիսածայն հաս-
կացնելու ժողովրդին, ինչպես փա-
կում է Եւրկային փաշչակարքը, քե
«մեզ անբանալուծութ ևն ցերա-
պանությունը ևն երա հետեւանեն-
քը» (Ժ. Ալբարիյան, «Ազգ», 26
ապրիլի 1995 թ.) Մինչդու, հայտի
է, որ ողբերգությունը հոգաբերակց-
վում է վեճին. «Տան ու անբանա-
լութ և արմանականության հետ

ույնել ոչ միայն անցյալի փառա-
վոր, այլ նաև սև ու մոռյա էջերը.
Վիշտը միայն լար համար չէ, վիշ-
տ նաև կրտացած մեցն է ուրբամ,
անբարույրունք կանխող արգե-
լակ դասնունք: «Դուն, հայի խկոն,
դուն ամենն ըուր կիսումին անա-
սունի, երի որ մը խկ մնաս առանց
վիշտի»: Հիւեցի՞՛ Շահմատիք: Ու
ան դաման է առաջին մակերևոս
յին հայացից, քայլ ուրտան ճօճա-
րին է խորութ, որտան հայկական և
ուրման հայութագույն հայութ:

Ես հասկանում եմ, որ դեռ նո-
նու ոտի կանգնոյ մեր ոլուսորյա-
համար դեռևս վաղ է հայոց ուր-
բանագիտուրյան դրաւակակիրը լլ
նել, հասկանում եմ, որ ոլուսորյա-
նը զնն այսօս ոլեմ է զործի յօրու-
թի, ժողովուրդին ու ին մատուական
նորոյնը յուրովի: Սակայն ոլեմ
չէ, քնառ ոլեմ չէ սեփական զործի
լակերող փարարեկ ժողովրդի վզին
ոլեմ չէ նաև ներւոնչել, քե ցերա-
պանության ճանաշումը բացա-

զավակին դահլի, խնամել, մնացնել, վասահ լինելով, որ կարդի», առու այսեղ, ողջին ու մնածին հսկացելու փոխարեն, նա դրատավոր է համապատասխան, որ հենց մահացած զավակին իիւլու ընուիլ է. հենց իիւլու, իիւլու, որ մայր ասսնադաքի մեր կամի կենդանի մնացածի համելու, մահացած զավակին կինութիւ ողի մեջ, ու վիշը ուժ կատ երան անմնացող նվիրվելու ելքորդ զավակին:

Առաված առ, որ համազգային ողբերգություններ այլևս երբև չինեն, մասնավանք 15 թվականի ճնան ահավոր ցեղասպանություն: Սակայն, ի՞նչ է, չգիտի՞ ո, որ ողբերգությունն ի մոտայ «սյումենի», որու ինքնուրեալա ուսումնական է ուսումնական ու առաջարկագործական, իւսանության «կրտիասին» ուսավիտակին հետախուզության նորասակեցով ինա սեփական ժողովրդին հետախուզելու: Բայտ զրծություն և զրծուդումից հետո ձիածանի տանըոր զոյնեցով նկատացրելով բաֆիցիների նարդանուրյան ու մարդասիրուրյան, հայ նարդին համոզել, որ յու արյամ բադրություն փոխի: Բայտ չի սացվի: Հնարափոր է երան հասար ու մի փոփոքրյան ներարկել, ինչը և կասավոր է այսօտ, հնարափոր է երա աշամները հաւեկի մեկ առ մեկ, ինչը հաջողությանը իրականացել է այսօտ, բայց մանեկուր դարձնել երան, դարձնել իիւլուրյունը կորցած մարդ, այս մեկը, չէ, չի սացման:

կան, որ ոյսէ և ժամենի և շատեց, ու «Ավելին մեծ ուստի և չեմ տեսնում»: Պատմորյան շարունակ կան ընթացքն է ոյսէ ապահով ողբանակ մի քանի ապօռիք: Ըստն չին առել հաստակ մի ճշճառյաբարք, թե ոյսամորյունը ինչն է սկզբանին մուգ, որովհետեւ երբ «սկզ

կիցների, իս ազգակիցների ոչնացումը հաւաքի բա դաիի անհամեստրյան Եր ԽՍՀՄ ի և Թուրքիաի հարաբերությունների մեջ 70-ական թվականներին աստոնորյուն մասն. «Խզիս ժիա թերք հանկարծ մեծ հորժած տուազրեց հայոց ցեղաստանորյան մասին։ Առաջին և վեցին ամպանության մասնությունը այլիս երեք շիերադարձավ այդ հարցին, որովհետ հայոց ցեղաստանորյան խնդիր խանգարում է մեծ հայուսն կանորյանը։ Իսկ ԽՍՀՄ-ի մեծ Խաղաղականության մեջ հայոց հարցը չէր կարող գոյուրյուն ունենալ ընդհանուրության։ Հիմի՞ կ լոնն։ Հիմի՞ կ ցեղաստանորյան թեման հանեն դրոցական դասացքներից, և դա այն դեմքում, եր Խորային լրցուն մասնություն են իրենց դրոցական ծագերեւում հասուն էց հասկացնել հայոց ցեղաստանորյանը։ Դուք ասեն և արդեն ասեք են, որ խօսքը վերաբերում է մանկացարևության և առաջինից շարունակական բարեկարգությանը։ Պարույ Մռալիք՝ «Անյանի զանգականություն» ոչ մանկաբարեկարևության անցնում, ոչ է աստրական դասարաններում։ Հիմի՞ դաշնայի հետապնդություն են մնեց... Նոյն հետապնդությունը՝ մնացում։

Այս միևնույն բանն է կրկնվում
այսօր, հայոց ցեղաստղանորդությունը
խաղաղական շահերի և խաղակա-
կան խաղերի առաջիկ է դառնում,
առեւտու և զետու մեր ողբերգության
վրա, որպազմափակի զոհ է դառնում
մեր առաջնորդ գալիք:

